

Király László

A Csend

Huszár Lajos operája
a Szegedi Nemzeti Színházban

Szép, értékes alkotással gyarapodott a magyar operairodalom: *Huszár Lajos*, egyik legkiválóbb kortárs zeneszerzőnk Balázs Béla *A csend* című novelláját formálta zenés színpadi alkotássá *Darvasi László* szegedi író közreműködésével.

Mivel egy általam sokra becsült zeneszerző kollektív művéről írok, ezért nem a hagyományos kritikai módszereket követem, hanem merőben személyes gondolataimat szeretném megosztani azokkal, akik nem láthatták a februárban bemutatott operát.

Tulajdonképpen merész vállalkozás Balázs Béla művéből operát írni, hiszen Bartók *A kékszakállú herceg vára* című operájának és *A fából faragott királyfi* című táncjátékának volt ő a szövegírója. Ez a tény – adott esetben – nyomasztóvá is válhatna egy zeneszerző számára. Huszár Lajos vonzalma *A csend* című novellához erősen önéletrajzi indítatású, pontosabban az a lélekrajz, amit az író megmutatott ebben az írásában, a zeneszerző bensőjében nagy visszhangra talált. Így aztán rendkívül érzelmdús alkotás született, melynek távolról sem volt célja a két Bartók mű „felülmúlása”.

Mint az irodalmi alkotások egy jelentős részének, így *A csend* című Balázs Béla novellának is sokféle olvasata lehetséges. Az én értelmezésem szerint a mű a lelki síkon zajló felnőtté válás, a pszichoszexuális érettséghez való eljutás folyamatát jeleníti meg.

A történet női főszereplője a *Csend Tündére*, aki minden délben bepillant az emberek világába. Amikor meglátja beteg édesanyját ápoló Pétert, beleszeret. A haldokló anya gyűrűt ad Péternek örökségül, ezt kell annak az ujjára húznia, akit a legjobban szeret a világon. Ám ha rosszul választja ki szeretete tárgyát, e rossz döntésével az illető halálát okozza, neki magának pedig elviselhetetlen fájdalmat kell átélnie. Bár a *Csend Tündére* minden alkalommal kéri a gyűrűt Pétertől és biztosítja szerelméről, ő mindig másnak adja azt. Előbb anyjának, majd a barátjának, végül egy munkaslánynak. Mindhárom döntés rossznak bizonyul, s Péter

elkeseredésében a kútba akarja dobni a gyűrűt, amely a megváltó halált hozná számára. A Tündér megakadályozza az öngyilkosságot. S mivel a gyűrű révén misztikus szerelem fűzi össze kettejüket, Péter végre megvallja a Tündérnek szerelmét, s a gyűrűt az ujjára húzza, így megszabadulván a szorongástól, lassan a földre rogy.

A meseszerű történethez mesés, varázsos, érzéki zenét írt Huszár Lajos. A gazdag színekben pompázó hangszerelés Ravel és Debussy világát juttatja eszünkbe, anélkül, hogy konkrét idézeteket, utalásokat hallanánk. Puccini is jelen van a háttérben, de csak egy-egy pillanatra. Sosem támad az az érzésünk, hogy ismert megoldásokat vesz át a zeneszerző más alkotóktól, egyszerűen csak érezzük az európai zenei hagyomány jelenlétét, ezen belül az operairás minden eszközét felhasználja kerül e műben. Ezeket formálja át a zeneszerző „saját képe és hasonlatosságára”.

Az első felvonás egyik legemlékezetesebb része a kocsmajelenet. A főszereplő, Péter, valamint Pál, a vándorlegény, betérnek egy útmenti fogadóba, ahol már teljes erővel folyik a mulatozás. Akárcsak Pál belépőjének zenéjében /"Nincs szebb élet a miénknél, a vándorló legényeknél.../ a kocsmában énekelt nótában is /"Töltsd tele pajtás poharad, poharad, míg ki nem ázik a fogad, a fogad"/

Huszár Lajos különös népdal-utánpótlást írt. A hallgatónak az az érzése, mintha eredeti népdalt hallana, de egy-egy fordulat elárulja, hogy a zeneszerző saját leleményű dallama szól. A kocsmajelenet

Péter (Andrejcsik István) és a Tündér (Dér Krisztina) kettőse

jelenet zenéje – különösen a verekedést illusztráló zenei anyag – rendkívül hatásos és virtuóz. A zenekarral mesteri módon bánik a szerző és bár egy-egy pillanatra Bartók Táncszvitjének hangulatát idézik a rézfúvók, a zenei anyag rendkívül ötletes és eredeti. A kocsmából kimenekülő két ifjú útját jelző muzika Lutoslawski *Livre pour orchestra /Könyv zenekarra/* című alkotásának dramaturgiai megoldását alkalmazza ugyancsak eredeti módon: a ritmikusan, nagy hangerővel játszó zenekar váratlanul elhallgat, s a „bent maradó” halk vonósakkord felett egyre rövidülő, újabb és újabb erőteljes megszólalások után felcsendülő halk fuvolahangok jelzik: virágos rétre érkezünk. Gyönyörű lírai jelenet következik ez után: az átélt izgalmas kaland igazi barátokká avatja a két férfit /Péter megmentette Pál életét/, s a természet körülöttük a maga szépségével magasztossá teszi a pillanatot. /*„Milyen tündökölő fényes ez a mai nap/ A vad, duhaj kocsmai jelenettel jól kontrasztál ez a kép.*

Am újabb emlékezetes pillanatok következnek: Feltáru a hatalmas cseppkőbarlang és megjelenik Muharos, a barlang gazdája. /*„Harangok, zúgjak! Zendülj, ezüst barlang! Tárd fel titkaid, mindenség!”/ A Kékszakáll ötödik ajtajának kinyílásakor megszólaló zene időződik fel emlékezetünkbe. Csakhogy egészen más eszközökkel éri el Huszár Lajos ugyanezt a hatást: a bartóki álló akkordokkal szemben itt mozgalmas, csengő-bongó muzsika szól, amely szinte filmszerűen láttatja velünk a cseppkövek villódzását. Bár az opera rendezéséről később gondoltam írni, mégis itt kell megjegyeznem: a cseppkőbarlang-jelenet hatását nagymértékben fokozta volna, ha színpadi látványként is érzékelnünk tudjuk, hol járunk. Így is az opera leghatásosabb pillanatait élhettük át, nem utolsó sorban Gábor Géza erőteljes alakításának és muzikális éneklésének köszönhetően.*

A második felvonás első jelenete nagyvárosi gyárban játszódik. A „létező szocializmus” idején ezt az ötvenes éveket paródiázó, gyilkos humorú szöveget nyilvánvalóan nem engedélyezte volna előadni a korabeli cenzúra: *„Dolgozni jó! És annál csak még többet dolgozni jobb!”*,

„A bérünk is éppen elég, mondhatnánk túl sok is! Jobb a gyárban, mint otthon!” stb.

Huszár Lajos ezt a szöveget izléses humorral zenésítette meg. Utal az ötvenes évek pattogós indulószerű zenéjére, de a harmóniavilág tipikusan

a mi poszt-modern korunk terméke. Az opera talán legszebb lírai jelenete Ilona és Péter szerelmi kettőse /*„Mintha zuhogó fényben állnék. Tekinteted tüze éget.”/ Petrovics Emil „C'est la guerre” című dalművének hasonló pillanatait idézi a hangvétel, és mindkettejük mögött Puccini operáinak szerelmi kettősei állnak, mint ösképek. Nem győzöm eléggé hangsúlyozni: Huszár Lajos operájában nyoma sincs Puccini dallamfordulatainak, egyszerűen a hangvétel, a zenei gesztusok azok, amelyek rokonítják a két szerzőt. De hivatkozhatnék Balassa Sándor *Karl és Anna* című operájának szerelmi kettősére is, amelynek zenei anyaga legalább olyan messze áll Pucciniétól, mint Petrovicsétól, vagy éppen Huszár Lajosétól. De a jelenet érzelmi töltése, a zene tisztán nemes hangzása miatt hasonló érzelmek keletkeznek a hallgatóban mind a négy mű esetében.*

Gyönyörű a szerelmi kettős utáni zenekari közjáték. Igazi mesterre vall, ahogyan a szerelmi jelenet dús rézfúvós hangzásai után a *„Pirkad a hajnal”* – kezdetű szövegrész zenekari kíséretében megszólalnak a szóló vonóshangszerek, jólesően „tehermentesítve” a hallgató zenei befogadóképességét és szépen megfestve zeneileg a lírai szöveg sugallta hangulatot.

Az utolsó jelenet leghatásosabb, legmegrendítőbb része a *Kút éneke*. A Kutat kórus személyesíti meg: *„Jöjjetek hozzám, elgyötört lelkek, olvadjatok belém, meztelen lelkek. Vár a hűvös, néma mélység, vár a lágyan simogató mélység.”* A hazatalálást, végső megnyugvást ígérő, csábító „szirén ének” az emberi élet konfliktusainak megoldásával kecsegtet. A zene meggyőzően fejezi ki e nyugalom álságos valóságát. A főszereplő Péter már majdnem átadná magát ennek a csábító lehetőségnek, ekkor azonban megjelenik a Csend Tündére és a szeretet boldogító ígéretével megakadályozza Péter öngyilkosságát. Péter boldogan húzza a gyűrűt a Tündér ujjára, s a beteljesülést különös, megnyugtató, de mégis disszonáns akkord jeleníti meg a zenekarban.

A fentiekben csupán ismert művekre, szerzőkre való hivatkozással próbáltam érzékeltetni Huszár Lajos stílusát. Belátom, ezek reménytelen próbálkozások arra, hogy szavak útján közöljem az olvasóval, milyen is ez a muzsika. A komponista bátran él a huszadik századi zene szinte valamennyi kifejező eszközével, Puccinitól Lutoslawskiig. Tipikusan poszt-modern magatartás ez, mondhat-

nánk, ha a kifejezés nem kopott volna már el. Hogyan próbáljuk megragadni szavak által e zene lényegét? Hallunk az operában tiszta hármashangzatokat és tizenkét hangú fúrtharmóniát (cluster) egyaránt. A zene ritmikus-metrikus szerkesztése beszédszerű, szabadon lélegzik, mentes mindenféle mesterséges megoldástól. A hallgató nincs magára hagyva egyetlen pillanatra sem. A harmóniak a fül számára logikusan, befogadhatóan követik egymást.

Nem Huszár Lajos operájának, hanem az egész huszadik századi operairodalomnak a problémája az: mit vihet haza a kedves hallgató egy mai dalműből emlékként? Zárt számok, énekelhető, füttyülhető dallamok híján hangulatokat elsősorban, a zenekar által létrehozott hangzásfolyamatokat s így a zeneszerző szándékának zenében kifejeződő érzelmi megnyilvánulásait. Kérdés, elég-e mindez ahhoz, hogy a közönség újra kívánja hallani az operát, elég erőteljes-e ez a hatás, hogy a művel való ismételt találkozás igényét megteremtse.

A magam részéről úgy gondolom, hogy Huszár Lajos dalművének zenei anyaga elég gazdag ahhoz, hogy megérje újra és újra megnézni, meghallgatni, ezáltal új és még újabb összefüggéseket, szépségeket felfedezni benne.

Az előadás szereplő gárdája mindent megtett azért, hogy a művet a legmagasabb színvonalon mutassa meg a közönségnek. Tiszteletre méltó az az átélés, mellyel valamennyi énekes megformálta a maga művészi feladatát. Andrejcsik István Péter szerepét meggyőzően, kifejezően alakította. Egyetlen probléma, hogy énekhangjának vibratója oly mértékű, hogy az intonált hangok „holdudvara” miatt sokszor nem lehet érzékelni a konkrét hangmagasságot.

Dér Krisztina a *Tündér* szerepében szintén kiváló alakítást nyújtott. A figura zenei megformálása mellett nem utolsósorban azért volt megnyerő és meggyőző, mivel szépségével és méltóságteljes megjelenésével valóban elhitette a nézővel: olyan tündéri jelenség ő, akibe bele lehet szeretni. /Íme a bizonyág operarendezőinknek: nem csak százhusz kilós szopránoknak kell adni női főszerepeket.../ Az egyetlen, amin még Dér Krisztinának javítania kellene, a szövegmondása, mely nem volt mindig érthető.

Már említettem a fentiekben Gábor Géza *Muháros* alakítását, mely számomra az előadás legkiemelkedőbb szerepformálása volt, úgy hangji,

mint színészi megoldás tekintetében.

A többi szereplő, a *Páft* alakító Hajdu András, Vajda Júlia *Ilona* szerepében, az *Anyát* megszemélyesítő Szonda Éva, valamint Grünfelder Csaba, Tóth Péter és Piskolti László is méltóképpen szolgált az operát.

Úgy érzem, Darvasi László írói rangjának megfelelő színvonalú librettót készített a zeneszerző számára, melyet a komponista szívesen és jó érzésekkel önthetett zenébe.

Ötletes és meggyőző volt Molnár Zsuzsa színpadképe, bár a mű filmszerűen változó jeleneteit – az egyetlen helyszín miatt – nem mindig sikerült megvalósítania. Papp Janó jelmezei kellőképpen kortalanok voltak ahhoz, hogy a mű mondani-valójának lényegére irányítsa a figyelmet.

Kiváló munkát végzett a karigazgató Koczka Ferenc: a kórus egyenletes, meggyőző teljesítményt nyújtott az egész előadás folyamán.

Székhelyi József nagy hozzáértéssel, gazdag fantáziával és érezhető szeretettel nyúlt rendezőként Huszár Lajos operájához. Egy-egy megoldásán lehet ugyan vitatkozni, de nyilvánvalóan szűk lehetőségei nem engedték meg azt, hogy bátrabban jelenítse meg az opera cselekményét. Pl. forgószínpad híján Muháros belépőjének hatásossága nagy mértékben csökkent azáltal, hogy nem láthattuk a cseppkőbarlang villódzó fényeit, ezt a fantáziánkra bízta a rendező. Az sem volt szerencsés, hogy Muháros előzőleg diszlettologatóklént többször bejött a színpadra, ezáltal az első megjelenés hatásosságának lehetősége elveszett.

Bizarr megoldásnak tűnt, hogy az Anya halálos ágya a következő jelenetben kocsmapultként tűnt fel a színpadon. Ám mindez súlyossá és mély értelművé vált, amikor a mulatós jelenetben Péter rátérdel a pultra azt énekelvén: „Kelj föl, kelj föl édesanyám, a te néma sírodból, csavargó lett, csavargó lett egyetlenegy fiadból”.

Hosszasan lehetne még elemezni az előadás rendezésének különböző megoldásait, ezt a szakkritika valószínűleg meg is teszi.

Befejezésül szólnom kell a Szegedi Nemzeti Színház zenekarának teljesítményéről, mely Kardos Gábor vezényletével a műhöz méltóan, európai színvonalon szólaltatta meg Huszár Lajos operájának zenekari szólalimat.

/A beszámoló
a 2005. február 16.-i előadásról készült/.